

BORDA LAJOS

Az utolsó Budai Krónika

Az utazásról mindig Bölöni Farkas Sándor jut az eszembe, mert könyvébe, ha ajánlást írt, úgy írta alá, hogy „az utazó”. Magam is utazó lettem, és már tizenhárom esztendeje, hogy Borsa tanár úrral, Borsa Gedeon könyvtörténésszel évente kétszer Münchenbe látogatunk. Mindketten kutatunk, magyar és magyar vonatkozású könyveket keresgélünk, ő a Bajor Állami Könyvtárban, én az antikváriumokban és árveréseken. Be kell vallanom, hogy sokszor vittek már el az orrom elől érdekes könyveket vagy metszeteket szép számban kalandozó honfitársaim, de azért még sohasem tértem haza üres kézzel. Valami mindig akad, olykor csak egy szentkép, de van olyan is, amikor páratlan kincset kínál a sors. Tizenhárom évvel ezelőtt ilyen csoda történt.

1990 áprilisában hozta a posta a müncheni Hartung és Hartung cég 62. katalógusát. Beolvasva majd elállt a lélegzetem, mert a 124. tételszám alatt az első Magyarországon nyomtatott könyvet, az 1473-ban megjelent *Chronica Hungarorum*ot kínálták eladásra. El kéne adnom az egész könyvtáram, gondoltam, és akkor talán meg tudnám venni. Végül is nem baj, ha az embernek csak egyetlen képe van, ha az Rembrandt. Szóltam Borsa tanár úrnak, aki a *Chronica* nyomdászáról, Hess Andrásról ír monográfiát, és felkerekedtünk.

Elébe vágva a dolgoknak csak annyit mondhatok, hogy jól tettem, hogy nem vertem dobra könyveim halmazát. Az árverés nem tartott sokáig, és a magyar vevők teljes vereségével végződött. Hiába, Lech mezeje innen már csak félszáz kilométer. A licit 22 ezer márkáról indult, 35 ezer márkánál leállt a Bajor Állami Könyvtár, 60 ezer márkánál a Széchényi Könyvtár is kiszállt, 90 ezernél az utolsó kalandozó magyar is leesett lováról, majd két telefonon árverező birkózását figyelhattuk. Azért nem akármilyen küzdelem volt, 420 ezer márkánál koppant a kalapács, pontosabban az öreg Hartung ceruzája. Mint később kiderült, a két harcos a New York-i Kraus és a londoni Quatritch cég volt. Mint általában, ha pénzről van szó, most is az amerikaiak győztek. A vevő a százalékokkal együtt majdnem félmillió márkát fizetett a könyvért. A Kraus cég néhány héttel később magyar könyvtáraknak kínálta a kötetet, majd szerény haszonnal eladta egy japán gyűjtőnek. Ögyes, mondták erre valamikor Pesten, a Lipótvárosban. Megint első lettünk valamiben, pedig nem indult szerencsésen a dolog. Amikor 510 éve Hess András kicsi nyomdájával Rómából Georg Lauer ottani nyomdász kopott betű-

pollens: pudicus: fidelis: & p. etate prudens: cepitq. regere uiuete ad huc Iohanne gubernatore. **P**oltea cū esset in bohemia: obiit prage anno etatis & coronationis sue decimo octauo: sepultusq. ibidem in ecclesia cathedra: Anno domini millesimoquadringentesimoquinquagesimo septimo.

De coronatione regis Mathie.

Post mortem Ladizlai regis electus est in regem hungarie Mathias fe. me. filius Illustris Iohannis de hunya ad ppe. co. bustriciē Anno dñi millesimoquadringentesimoquinquagesimo octauo: q. tam exterris ut bohemis & polois: q. nonnullis incolis sacre corōe subiectis sibi plurimū ifidiatibus ut leo fortissimus: inuictissimusq. restitit. **H**ic etiā cū ualidissimo exercitu regnū bozne ingressus castrum munitissimū Iaycza noie e manibus turcoꝝ gloriose eripuerit: deinde uictor rediens ad hungariam: dyademate sancti regis Stephāi qd. apud Fridericū romanoꝝ impatorē habebat: in ciuitate albergalis potitus est. **P**oltea uero collecto ingēti exercitu moldauiam terram: puincia sacre corōe subiectam sed p. id. temporis rebellem ingressus est. ibiq. habito acerbissimo conflictu triūphū preclarū atq. memorabile obtinuit. **V**nde & uexilla pluria inelyte uictorie sue signa budā usq. adduxit. que magna cū celebritate in prochia beatissime Marie uirginis ecclesia affixa hodie conspiciunt. **R**eliqua autē preclara ac mēorabilia facinora ferēssimi atq. inuictissimi dñi nostri regis: quia tanta sunt q. breuiter cōprehēdi nequeunt: in aliud tempus differenda: ac latius prosequenda erunt. **P**ro quo dño nostro illustrissimo atq. gratioso optimo maximusq. deus etiam atq. etiam rogandus est: ut eum in pace tranquilla: iusticie obseruatione: suorum dilectione: regni incremento: & diuturna demū uite incolumitate tenere: seruare: & augere dignetur.

Finita Bude Anno dñi. M. CCCC. LXXIII
in uigilia penthecostes: per Andream Hess

készletével Budára érkezett, még derűsnek tűnt minden, de mire a *Chronica* nyomtatását befejezte, már igencsak beborult az ég. Hest Karai László budai prépost hozta Budára, kétezer ezüstpénz és fényes jövő ígéretével, de meghívása mögött valószínűleg Vitéz János állott. Vitéz minden újra fogékony humanista volt, a középkori Magyarország talán legnagyobb szellemi alakja. Vele ellentétben állott Mátyás király konzervatív személyisége, aki például szerette a kőhajító gépeket, az új találmányok iránt érzéketlen maradt, hogy mást ne mondjak, Gutenberg találmánya meg sem érintette. A nyomtatott könyveket nem becsülte sokra, mert meg sem közelítették gyönyörű kódexeinek szépségét. Pedig magyar nyelvű könyvek kiadásának mecénása is lehetett volna, amire ugyan semmi igény sem volt, de mi nagyon büszkék lennénk rá. Mire a *Chronica* elkészült, kiderült, hogy igény latin könyvre sincs, néhány emberen kívül nem érdekelt senkit. A király időközben torkig volt a humanistákkal – Hess András patrónusaival –, mert főszereplői voltak az ellene indított összeesküvésnek. Ott állott Hess a kutyát sem érdeklő kinyomtatott könyvvel, az üzleti siker minden reménye nélkül. Karai még segítette, nyomtatott még egy húszlapos latin könyvecskét, de az is úgy fogyott, mint a *Chronica*. Mivel megrendelő nem volt, el nem adott könyvekből pedig megélni nem lehet, Hess András uram felhagyott a nyomdászattal, feltehetően itt maradt, „káromkodott vagy füttyörészett”, élte az átlag budai lakosok talán nem is olyan rossz életét.

Nem gondolt rá, hogyan is hihette volna, hogy félezer év múlva milyen megbecsülésben lesz része. Szülőházájában, Németországban, a háború befejezése óta nyomtatott könyvért majd félmillió márkát még soha sem fizettek. És ezt egy magyar könyvért adták. Ezt a rekordot azóta sem tudták megdönteni, de megközelíteni sem. Ti pedig, atyámfiai, kik gyötrődtek hazánk és nemzetünk sorsán, akik becsületesen, legjobb tudásotok szerint végzitek mindennapi munkátokat minden anyagi és erkölcsi elismerés nélkül, még egy köszönő szót sem hallotok, ne csüggedjete. A megbecsülés előbb utóbb megérkezik. Mint Hess András példája is mutatja, csak néhány száz évet kell türelmesen kivárni.

Guggolva is kibírjuk. ■

ANDRÁS SÁNDOR

Az 1-es számú országút

Amerikában sokat lehet utazni, sokat és messze. Az egyik óceántól a másikig körülbelül ötezer kilométert. Még Kaliforniában is, ahol 1964-től 1969-ig éltem, hosszú az út az északi határtól Mexikóig, a déli határig; még Los Angelesből San Franciscóig is több kilométert kell megtenni, mint Magyarországnak nyugati határától a keletiig. Sokszor megvettem azt az utat a két város között, majd mindig autón, volán mellett. Még hozzá, ha időm engedte, a lassú úton mentem, az 1-es számú országúton – „US 1” –, a tengerpart mentén; hasonlíthatatlanul szebb a közép-kaliforniai lapályon futó autópályánál.

Szakadozott hegyvonulat derekán kanyarog az út, a sziklás hegyoldal meredeken zuhan alatta a mélybe, le a partig és a szemhatárig szürkülő óceánig. Napsütésben, kéklő ég alatt a végtelennek tűnő víz kékesszürkén ragyog, mozdulatlanul abból a magasból, a partvonal pedig a volán mellől is ámulatosan kígyózik a párás messzeségbe. Efféle tájon ott utaztam életemben először, később Mallorca északi partján, nem az érezhető szabadság akkora lendületével.

A lenyűgöző útszakasz leghíresebb pontja Big Sur, inkább hely, mint helység. Legendás hely, sokszor írtak róla, és ez jó dolog, hiszen odacsalogatja a kíváncsiakat.

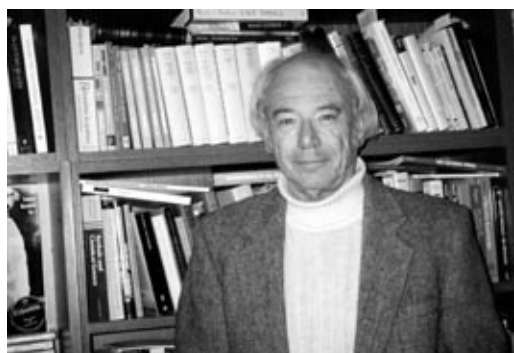
Két éve nyáron jártam ott ismét, több mint harminc év múltán, és a hely könnyedén megbirkózott az emlékezéssel, vagyis a megszépítő messzeség nem tudott mesterkedni bennem, nem volt lehetőség a csalódásra. Állt még emlékező vágyaim vendéglője is, hatalmas faépülete és – a terasz ott csüngött a meredek sziklafalon a vizek fölött: *Nepenthe*. Neve számomra Edgar Allen Poe még magyarul megtanult versét idézte; lehet, hogy építőjét is ez a vers ihlette a névadásra.

1965 nyarán jártam ott először, álmélkodtam a világon azon a helyen, azon az úton. Los Angelesből költöztem a San Franciscó-i öböl túlsó partján dombosodó Berkeleybe, ahol aztán négy éven át tanítottam az egyetemen magyar nyelvet és irodalmat. Los Angelesben, pontosabban Santa Monicában Makkai Ádám barátoméknál töltöttem az utolsó éjszakát, és valamit főzhettem, mert vezetés közben, ódivatú hangulatban szonettbe kezdtem:

*A Csendes Óceánnak partja mellett,
míg autóm méla százhuSSzal oson,
jó szakácsod, akiben kedved tellett –*

írtam egy benzinkútnál kapott hitelkártya-fizetési bárcára a volán mellett, valóban vezetés közben. Gondolom, valahol megvan még az a bárca a holmijaim között, csak nem tudom, hol, így idézni se tudom a további sorokat. Van azonban egy rövid versem, azon az útszakaszon kezdett hangzani bennem, ha nem is akkor, hanem két évvel későbbi házasságom után készült, és nemcsak a Big Sur partvidékét, hanem alatta és fölötte a Los Angeles-i és a San Franciscó-i pálmákat és a carmeli misszió régi spanyol épületének kertjében ékeskedő kaktuszokat is idézi együvé, ahogyan bennem azóta is együvé illenek:

*a pálmafák nyelve idegen
a tiéd hazai édes
izlelem pálmafák idegen
csacsogása közt édes
kaktuszok beszélnek furcsamód
belőled füzesek szólnak
a nagy óceánnál furcsamód
a balaton vízei szólnak*

FERDINANDY GYÖRGY

Magyarok Burgundiában

Már másfél éve életem francia földön, amikor – 1958 nyarán – Dijonba kerültem. Nehéz idők voltak, Kölnben, a Ford-gyárban futószalagon töltöttem az akkumulátorokat. De ott legalább volt fizetésem és munkahelyem. Dijonban egy hozzám hasonló *réfugié*-re,

Egy menekültotthonban, 1957

menekültre nem vártak fényes karriernek. Kőműves lettem, hosszas keresgélés után. Kitanultam a kőfaragást, garázsokat építettem a dijoni pályaudvaron.

Az idegent itt is igyekeztem magamhoz szelídíteni. Könyvtárakba jártam munka után, elolvastam a helytörténeti monográfiákat, megismertem a dijoni híres embereket. Aloysius Bertrand-t fordítottam, Baudelaire kedvencét, a Gaspar de la Nuit rigmusait.

Minden megváltozott egy csapásra, amikor

rádöbbsentem, hogy Burgundiának, ennek a Rajna völgye utáni második választott hazámnak milyen gazdag magyar emlékei vannak. És milyen régiek! Már a 936-os kalandozások idején, több mint ezer éve megpróbálták letelepedni ezen a vidéken nomád magyarok.

A burgundi tanya

Dussieux, a francia történész szerint még 1839-ben is mintegy negyvenen éltek a Moselle erdőségeiben.

A tournusi katedrális bástyáin ma is ott van a tábla: a magyar betörések ellen emelték őket a papok. Buxyben, ebben a kedves kisvárosban gyakran megálltam, és nem csak a szomszédos Montagny zamatos fehér borai miatt. A városka közepén zömök X. századi torony áll, benne a termelőszövetkezet borkóstolója, az egyik legkedvesebb pihenőhelyem. És hát ezt a bástyát, a Vörös Toronyt is a magyarok megfékezésére emelték, a falon

itt is kint van az őseinkre emlékező márványba vésett felirat.

Így kezdi magát otthon érezni egy távoli, idegen vidéken az ember. A bèze-i apát-ság krónikájából az is kiderül, hogy nem is voltak olyan vérengző szörnyetegek ezek az ősmagyarok. A vár ostroma helyett tolmács útján felkiabálták aranyban, ezüstben megszbott követeléseiket. Volt valami alkudozás is, a püspök felemelte reverendáját, és a fenekére ütött odafent a várfalon.

A magyarok jót nevettek a krónikás szerint, és lejjebb csavarták az igényeiket.

Kalandozó őseink rombolásaiért 1956 után bőven kárpótolta a vidéket Mármarosi Zsák bácsi, az egyik legsikeresebb dijoni építész, és hát az én faragott falaim is adtak talán hozzá egy követ.

Később birtokos lettem... S a burgundi borvidéken, ma is Autun és Cluny között, egy tanyán él Vince fiam. Lehet, hogy Burgundia elmagyarosodott? ■

A tanyán

A szerző 2003-ban, budai otthonában

GÁLFALVI GYÖRGY

A mosoly

Szócikkek egy hiánylexikonhoz

Az eltűnt mosoly nyomába eredve fehér foltok feketéjére, felperzselt földekre lelek. Pedig a mosolynak is van megmaradási törvénye, mint az anyagnak és mint a szellemnek. Nem vészett el, csak átalakult. Amerre ellátok, *balkáni mosollyá* fitorodott. A mosoly – én még jól emlékszem rá – egykor derűt, nyitottságot, kitarulkozásra való készséget jelzett; a balkáni mosoly – ugyanezt mímelve – valamit leplez és eltakar. Eltakarja a valóságot; a helyzetet és a szándékot, hogy a mosoly hordozója ezt a helyzetet nemcsak elfogadja mint természetet, hanem – létjogosultságot kérve számára – kizárólagosságot kíván. Leplezi a létszemléletet és a létezés technikát, a morális igénytelenséget, mellyel a talmi és a valódi értékeket összemossa. Cinizmus van ebben a mosolyban, s nemcsak azt jelenti, *c'est la vie, c'est la situation*, hanem azt is, hogy nem érdemes másra törekedni. A balkáni mosoly eleve belenyugvást sugall, a reményt nyújtó szembeszegülésről akar lebeszélni. Helyzetet követ és helyzetet terem; látszólag szelíd formájában is erőszakos és ragályossá válik. Hatása alól nehezen vonja ki magát, aki büvökörébe kerül, mert a balkáni mosoly hordozói elvi és önrzeti kérdések tekintik, hogy a világ elfogadja mosolyukat, s ugyanúgy mosolyogjon vissza rájuk.

Van erről egy történetem, az ördög tudja, miért jutott az eszembe. Volt csatlakozás a kocsárdi állomáson. A Kocsárd és Marosvásárhely között ritkásan közlekedő járat fapados,

kivilágítatlan teremkocsijában a kitörött ablakokon átsüvített a szél, de így sem tudta kifújni a mellékhelyiségek felől áradó üledékszagot. Az Aranyos és a Maros folyását követő holdbéli tájat, a lecsupaszított, suvadásos, agyagos sárga dombokat eltakarta a sötétség és a sűrű szálú eső, melyből bőven jutott az utasokra is, akik esőernyőjüket az üres ablakkeretnek szegezve, kabátjukba burkolózva igyekeztek viszonylag szárazon maradni. Fásulttá fáradt emberek között ültem a vizeletszagú esőben és szélben, egy vagonban, amelyből minden elmozdítható elmozdítottak, és amelyben minden megrongálhatót megrongáltak, magam is fásult és fáradt voltam, de nálam okosabb és éberebb ösztöneim figyelmeztettek a sarokba húzódot két férfi beszélgetésére. – Jár-tál már odaát? – Hol? – Hát odaát, a magyaroknál. – Egyszer. – S ültél villamoson? – Egyszer. Azon a hatoson. – Láttam, mennyi égő van benne? – Láttam. Éppen néztem, kettő is elég lenne, de ők negyvenet égetnek egyszerre. – Van ott talán nyolcvan vagy száz is.

Hallgattak egy darabig, mintha mérlegelnék a szavakat, aztán egyikük nyugodt, szenttelen hangon megszólalt. – Arra is lusták, hogy felnyúljanak érte és hazavigyék. S még ők akarnak bennünket kioktatni...

Cigaretta gyújtottak, s a fellobbanó fénynél mosolyukat is láttam. A balkáni mosoly – megvilágítva – fölényes. Nekem fenyegetőnek tűnik. ■

fotó: Vass János

GÖMÖRI GYÖRGY

Hungarikavadászon Európa-szerte

Egy európai utas elmélkedik

Vannak Európában alkalmi utasok, és vannak gyakorlott, szívós utasok. Én magamat a második csoportba sorolnám. 1956-ban, a forradalom után kerültem külföldre, Angliában élek, a legutóbbi időkig egy jó nevű angol egyetemen tanítottam. Méghozzá lengyel és magyar irodalmat, jóllehet az elmúlt évtizedekben egyre inkább a régi angol-magyar kapcsolatok felé fordult érdeklődésem, ebben a témakörben is leginkább a hajdani peregrinus, más szóval vándordiakok sorsa érdekelt.

Kevesen tudják, hogy a XVI–XVII. században és még később is ezek a vándordiakok voltak a hajszálerek, amelyek a korabeli magyar királyságot és Erdélyt összekötötték, azok egészséges szellemi vérkeringését biztosították. A reformátorok nemzedékei tanultak Wittenbergben, Bethlen Gábor és a Rákócziak számos diákot küldtek ki Heidelbergbe, Hollandiából Apáczai Csere János nem csupán feleséget, de korszerű pedagógiai eszméket vitt magával Erdélybe. Sok magyar diák eljutott Angliába is, ahol Oxfordban és Cambridge-ben tudós professzorok előadásait hallgatták, és frissen kiadott latin, illetve néha angol nyelvű könyvekkel tértek haza Sárospatakra, Debrecenbe vagy Kolozsvárra. Ezeket az eszmei vérereket próbáltam én kitapogatni és leírni kutatásaim során, amelyek Európánk szinte minden fontosabb könyvtárába elvittek.

Röviden nehéz számot adni mindezekről a hungarika-vadász utazásokról, amikor a különböző könyvtárakban és levéltárakban magyar tárgyú könyveket, illetve kéziratokat kerestem, de azért megpróbálom. Felemelő érzés volt mindjárt az elején kézbe vennem egy oxfordi kollégiumban egy olyan díszes kötésű magyar bibliát, amelyet egy távozó magyar tudós hagyott hátra 1617-ben „örök emlékezetnek okáért”, vagy ráakadni a brémai egyetemi könyvtárban egy ismeretlen régi Szenci Molnár-nyomatványra. Izgalmas volt szép Bethlen Gábor-képet találni egy Poznan melletti könyvtár kéziratában, illetve felfedezni Balassi Bálint saját kezűleg berajzolt címerét és latin jelmondatát a boroszlói városi könyvtár egyik albumában. Párizsi vagy londoni találatokról már nem is beszélek, de hadd szóljak néhány éve tett svédországi utamról, azokról a csodálatosan szép uppsalai nyári napokról, amikor uszoda helyett a Karolina Könyvtár hűvösében üldögélve annak gazdag kéziratanyagából szemezgettem ki az ott rejtőző hungarika, illetve más vonatkozású kincseket. Vadászútjaim során volt, amikor tudtam, mit keresek, máskor nem; vagyis mást kerestem, de helyette olyat találtam, ami felülmúlta várakozásaimat. Ez az egész munka engem némileg azokra a régi erdélyi aranyosókra emlékeztetett, akik térdig állva a gyors sodrású patakban szitálják a homokot, hogy abban aranyrögre leljenek. Nekem a hungarikák voltak ezek az aranyrögök, azok a könyvbejegyzések vagy éppen kéziratok, amelyek a régi magyar utazók és vándordiakok jelenlétét bizonyították számos országban, azt, hogy bár hivatalosan csak jövőre leszünk az európai közösség tagjai, már évszázadokkal ezelőtt is szervesen beletartoztunk ebbe a közösségbe, nem utolsósorban a bő köpönyegben és magyar csizmában idegenbe vándorolt diákoknak köszönhetően, akik eszméket és könyveket hoztak haza, hogy (Tótfalusi Kis Miklós szavaival) „ne kelljen szégyenkeznünk az ánglusok és belgák előtt” – el ne maradjunk a világ haladottabb országai és kultúrái mögött. ■

vasútállomásra, onnan Sárvárra egy hajnali vasúttal, és aztán szépecskén ballagdálva a Pesten kapott címre, Ostffyasszonyfára. Ott megaludtam, s másnap, útbaigazítás szerint, neki a határnak. Tizenhat évesen, nem túl felöltözött állapotban is kibírható a mínusz húsz fok körüli, jeges széllel nehezített idő. S persze gyakran szembeszélben gyalogoltam, amint az egy szökevényhez illik. Szépen, sorjában az országúton, ligeterdőkben, patakok és folyók partján, kopasz ágú téli fűzfák alatt és szántóföldek, rétek derékig süppedő havában haladtam három napig, egy-egy éjszaka a háziak engedélyével istállókban, horkanó, farkukkal a feneküket csapkodó lovak társaságában megaludva, Hegyfalu, Tompaladány, Simaság, Egyházásfalun át vizes cipőben caplattam, dideregve, fázva, míg elértem a határszéli Répcevishez. Onnan aztán toronyiránt egy nyílt országút vezetett a határon fekvő Zsira faluba. Valahol a megtett út közepe táján a falu másik oldalára bevezető országúton egy katonainak látszó teherautó, a platóján füles usanka sapkában álló emberekkel. Persze hogy azt hittem, katonák. Versenyt futottam a láthatár szélén felbukkanó autóval, hogy előbb érjek a falu házai közé. Végül is sikerült előbb beérnem a faluba, mint ahogy a másik oldalról beérkezett a teherautó. Berohantam az első házba, hátra a végébe, egy korcs kutya pedig iszonytatóan ugatni kezdett a budi ajtó előtt. A házból kijött egy áldott állapotban lévő kismama, rám nyitott, magyarázkodásom után átment a szomszédba, mert hogy pont ott állt a teherautó. Szerencsére kiderült, a tévészé kocsija volt. Még aznap éjszaka egy családdal együtt, nyakamban időnként egy hároméves kislányt cipelve a derékig érő hóban, vágódó hófúvás közepette átvergődtem a határon, és a lutzmannsburgi falucska csendőreinek köröző jelzőlámpáinak fénye üdvözölt. Jelzőlámpák fényének köríveivel üdvözölt először Nyugat-Európa. ■

